

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΝ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΝ

Κατωτέρω πραγματεύομαι 1) περί τῆς ἐκτάσεως, καθὼς καὶ περί τῶν τύπων γεωγραφικῶν τινων μεσαιωνικῶν ὀνομάτων, 2) περί τινων ἔθνικῶν χρησίμων εἰς τὴν ἐξακριβώσιν γεωγραφικῶν ὀνομάτων, 3) περί ταυτισμοῦ τῶν σημερινῶν Λιαδρῶν πρὸς τοὺς μεσαιωνικοὺς Διαδρόμους καὶ τοῦ Σχηματαρίου πρὸς τὸ Σχίσμα τοῦ Προκοπίου.

Α΄.

Τὸ ὄνομα *Ἑλλάς* εἰς πολλοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς λαμβάνεται ἀορίστως ἀντὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἢ τῆς Ρωμανίας ἢ περιλαμβάνει μετὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν. Μὲ τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν μετεχειρίσθη ἀσφαλῶς τὸ ὄνομα ὁ Μένανδρος (fr. 48) εἰς τὸ ἔξης περίφημον χωρίον¹⁾: *«κεραιζομένης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Σκλαβητῶν καὶ ἀπανταχόσε ἀλλεπαλλήλων ἀπὸ τῆς ἐπισημασμένων τῶν κινδύνων, ὁ Τιβέριος . . . προεβέβηκε ὡς Βαϊανὸν τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀβάρων . . . καὶ πείθει γε αὐτὸν κατὰ Σκλαβητῶν ἄρασθαι πόλεμον»*. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Μενάνδρου περαιτέρω φαίνεται ἀσφαλῶς ὅτι οἱ σταλέντες ἐπίκουροι Ἀβαροὶ διέβησαν νοτίως τοῦ Δουνάβεως, ἔπειτα πάλιν ἐπέρασαν εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ὅπου ἦσαν οἱ Σλάβοι καὶ ἔκανσαν τὰς οἰκίσεις των καὶ ἐλήστευσαν τὴν χώραν των, ἐνῶ οἱ Σλάβοι οὐδὲ νὰ ἀντιστῶσιν ἠδύνατο, ἀλλὰ κατέφυγον εἰς δασώδη καὶ δυσπρόσιτα μέρη. Εἶναι λοιπὸν σαφές ὅτι ἡ «κεραιζομένη Ἑλλάς» ἦτο ἡ νοτίως τοῦ Δουνάβεως χώρα καὶ γενναῖ ἀπορίαν μόνον σήμερον πῶς ἐνομισθῆ ὅτι οἱ Σλάβοι οἱ μὴ ὑπερασπισθέντες τὰς καιόμενας κόμας των ἐν τῇ σημερινῇ Ρουμανίᾳ ἠδύνατο νὰ κατέλθουν μέχρι τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἰσχυρίσθη ὁ Fallmerayer.²⁾ Μακρὰς ἐπιδρομὰς ἠδύνατο νὰ κάμνουν οἱ Οὐννικοὶ λαοὶ ἔφιπτοι, ἀλλ'

¹⁾ Πβ. τὰ γραφέντα εἰς τὴν μελέτην μου, *Τὰ Μακεδονικά* (1920) σ. 6 καὶ 86.

²⁾ *Geschichte der Halbinsel Morea I* (1830) 109 κέξ.

ἄχι οἱ Σλάβοι μόνοι των, διότι δὲν διέθετον ἱπικόν, ὅταν δὲν συνεμάχουν μὲ Ἀβάρους ἢ ἄλλους Οὐννικοὺς λαούς.

Πιθανῶς εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιδρομὴν ἀναφέρεται καὶ ἡ εἶδησις τοῦ Μενάνδρου (fr. 47 ἐν τέλει) «*ξυνηρέθη τὰ Σκλαβηνὰ ἔθνη μέχρι που χιλιάδων ἑκατὸν Θράκην καὶ ἄλλα πολλὰ λήσασθαι*» καὶ τοῦ Ἰωάννου ἐπισκόπου Ἐφέσου ὅτι ἐπὶ τοῦ Τιβερίου οἱ Σλάβοι ἐπέδραμον τὴν Ἐλλάδα, τὰ περίχωρα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὅλην τὴν Θράκην,¹⁾ καὶ τοῦ Μιχαήλ τοῦ Σύρου (ἀκολουθοῦντος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸν Ἰωάννην Ἐφέσου) ἐπαναλαμβάνοντος τὰ αὐτά.²⁾ Φαίνεται λοιπὸν βέβαιον ἐκ τοῦ ἀνωτέρω γεγονότος ὅτι καὶ ξένοι συγγραφεῖς μετεχειρίσθησαν τὸ ὄνομα Ἑλλάς μὲ εὐρεῖαν ἔννοιαν, ἀντὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἄλλο χωρίον πολυθρόλητον, ὅπου ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Ἑλλάς, εἶναι τὸ γνωστὸν τοῦ Εὐαγρίου³⁾: «*οἱ Ἀβαρες δις μέχρι τοῦ καλουμένου μακροῦ τείχους ἐλάσαντες Συγγηδόνα, Ἀγχιάλον τε καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν καὶ ἑτέρας πόλεις τε καὶ φρούρια ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἠνδροποδίσαντο*». Ἦδη ὁ πολὺς Zinkeisen καὶ ἔπειτα ὁ Hopf⁴⁾ ὑπόπτευσαν ὅτι εἰς τὸ χωρίον τοῦ Εὐαγρίου πιθανὸν Ἑλλάς = εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' οἱ μετ' αὐτοὺς ἱστορικοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ εἰδικώτατοι δὲν ἠκολούθησαν τὰς γνώμας των.⁵⁾ Ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ κ. Καρολίδης ἀπεδέχθη καὶ ἀνέπτυξε σαφῶς ὅτι εἰς τὸ χωρίον τοῦ Εὐαγρίου Ἑλλάς = Ρωμανία.⁶⁾ Ὅτι ἡ ἐρμηνεῖα αὕτη τοῦ ὀνόματος Ἑλλάς εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Εὐαγρίου εἶναι ἀσφαλῆς δεικνύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ ὁ Θεοφάνης ἀναφερόμενος εἰς τὰς αὐτὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀβάρων γράφει (de Boor I 253) «*ὁ Χαράνος τὴν Συγγηδόνα πόλιν κατέστρεψεν καὶ πολλὰς ἑτέρας πόλεις ἐχειρώσατο τὰς ὑπὸ τὸ Ἰλλυρικὸν τελοῦσας· παρέλαβε δὲ καὶ τὴν Ἀγχιάλον, ἠπέλει δὲ καὶ μακρὰ τείχη καταστρέφαι*». Ἡ τὸ Ἰλλυρικὸν λοιπὸν τοῦ Θεοφάνους εἶναι ἡ Ἑλλάς τοῦ Εὐαγρίου!

¹⁾ Βλ. *Tafarli*, Thessalonique des origines au XIV siècle 1919 σ. 98· Πβ. καὶ τὰ ἐμὰ Μακεδονικά σ. 7 καὶ *E. Stein*, Studien zur Geschichte des Byzantinischen Reiches 1919 σ. 105 καὶ 114.

²⁾ Βλ. τὰ τοῦ Μιχαήλ κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Chabot παρὰ *Tafarli*, Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 103 σμ. 3.

³⁾ Ἐκδ. *Bidez-Parmentier* σ. 228.

⁴⁾ *Joh. Zinkeisen*, Geschichte Griechenlands I (1832) σ. 700 *K. Hopf*, Geschichte Griechenlands (Ersch-Gruber 85) σ. 91 Τὰς ὑποθέσεις τοῦ Zinkeisen καὶ τοῦ Hopf δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν ὅταν τὸ πρῶτον ἠρμηνεύσασιν τὸ ὄνομα Ἑλλάς ὀρηθεῖς ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Μενάνδρου (Μακεδονικά ἔνθ. ἀνωτ.)

⁵⁾ Ὁ *Jirecek* (Denkschriften der Wiener Akademie τ. 48 σ. 92. Geschichte der Serben τ. I σ. 89) καὶ ὁ *Bury* (A History of the later roman Empire τ. 2, 1889, σ. 144) ἐδέχθησαν ὅτι Σλάβοι καὶ Ἀβάροι ἐφθασαν 578-582 μέχρι Ἑλλάδος.

⁶⁾ Βλ. τὰ ἐμὰ Μακεδονικά σ. 86.

⁷⁾ Πβ. προσέτι καὶ *Θεοφύλ. Σιμοκάτιν* 1, 3 (de Boor σ. 47).

Ἡ νέα ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος Ἑλλάς εἰς τὰ χωρία τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Εὐαγρίου καταρρίπτει τὰ κυριώτατα ἐπιχειρήματα τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer ὅτι καὶ τὸν ἕκτον αἰῶνα οἱ Σλάβοι κατῆλθον μέχρι Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου. Οἱ Σλάβοι κατῆλθον νοτιῶς τοῦ Δουνάβεως τὸν ἕβδομον αἰῶνα, μόλις δὲ τὸν ὄγδοον ἔφθασαν μέχρι τῆς Πελοποννήσου, πράγματι δὲ μόνον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφέρονται ἀναμφισβητήτως ἐν αὐτῇ. Τὸν ἕκτον αἰῶνα μόνον ὡς βοηθοί, ἱπποκόμοι, ἀχθοφόροι κττ. τῶν Οὐννων καὶ Ἀβάρων ἠδύναντο νὰ ἐκδράμουν εἰς μακροτέρας ἀποστάσεις. Αἱ νεώτεροι παρατηρήσεις πρὸ πάντων τοῦ Reiske περι τῆς καταστάσεως τῶν Σλάβων κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, καθὼς καὶ αἱ νεώτεροι γλωσσικαὶ ἔρευναι ἐπιβάλλουν ἐκ νέου τὴν ἐξέτασιν τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer, εἰς τὴν ὁποίαν ἐλπίζω καὶ ἐγὼ νὰ ἐπανέλθω.

Ἄλλα χωρία ἐκ βροντολογίου ἀνεκδότου, ὅπου συχνὰ Ἑλλάς=Ρωμανία, ἀναφέρει ὁ Σάθας. ¹⁾ Σημειῶνω προσέτι τὰ ἑξῆς χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ Ἑλλάς περιλαμβάνει καὶ τὴν Μακεδονίαν ἢ Ἡπειρον. Εἰς τὸ Synagarium (ἐκδ. Delehaye σ. 912, 20) ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἁγία Βάσσα «*ὑπῆρχεν ἐπὶ Μαξιμιανῶ τοῦ βασιλέως ἐν Ἐδέσῃ τῇ πόλει τῆς Ἑλλάδος*». Παρὰ Κεδρηνῶ (2, 313) «*διὰ Μακεδονίας καὶ Στυμμῶνος καὶ Ἑλλάδος καταλαβόντες τὴν Νικόπολιν*». Παρὰ Χωνιάτη (860, 15) «*ἡ καθ' Ἑλλάδα Νικόπολις*».

Ἄλλ' ἐνῶ πολλοὶ συγγραφεῖς μετεχειρίσθησαν τὸ ὄνομα Ἑλλάς μὲ ἐυρύτεραν ἔννοιαν, ἀντὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἢ τῆς Ρωμανίας ἢ περιέλαβον μόνον τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν τῆς διοικήσεως Ἑλλάς ἢ θέμα Ἑλλάδος ἦτο ἡ σημερινὴ Στερεὰ Ἑλλάς μετὰ τῆς Θεσσαλίας: Θεοφάν. Συνέχ. (σ. 364, 12): «*παρελήφθη ἡ πόλις Δημητρίας, ἡ ἐν τῷ θεματι Ἑλλάδος*». Σκυλίτζ. (796, 14) «*δικαστὴς Ἑλλάδος καὶ Ἐλλησπόντου (=Πελοποννήσου!) προβέβληται*» (ὁ Νικηφορίτζης): Παρὰ Ψελλῶ (Σάθας, Μεσ. Βιβλ. 5, 344) «*τῷ πραιτώρι Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος τῷ Νικηφορίτζη*». Ἐπὶ σφραγίδος ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ ἔπειτα αὐτοκράτορος Νικηφόρου Βοτανειάτου ὡς δονκὸς Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος. ²⁾ Καθόλου εἰπεῖν εἰς σφραγίδας ἀνευρέθησαν τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ἀξιώματα πολλῶν ὑπαλλήλων τῆς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, κριτῶν κομμερκαρίων, πρωτονοταρίων, στρατηγῶν κλπ. ³⁾

Ὁ μητροπολίτης Λαρίσσης ἐπωνομάζετο εἰς τὴν φήμην του «*ὑπέρι-*

¹⁾ Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τ. 1 σ. XI σημ. 2.

²⁾ Βλ. Γεωργ. Βεγγερόῃ, Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης πρωτοπρόεδρος καὶ δοῦξ Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου. Ἀθῆναι 1916 σ. 4.

³⁾ Βλ. Schlimmberger, Sigillographie byzantine σ. 54 καὶ 165 κέξ. Βυζαντινὰ χρονικά τ. 21 σ. 91 κέξ.

μος καὶ ἕξαρχος δευτέρως Θεσσαλίας καὶ πάσης Ἑλλάδος»¹⁾ καὶ τὸ ὄνομα Ἑλλάς ἐδήλου βεβαίως ἐνταῦθα τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα.

Ὅπως τὸ ὄνομα Ἑλλάς, οὕτω καὶ τὸ ὄνομα **Μακεδονία** ἐλήφθη πολλάκις μὲ εὐρυτέραν ἔννοιαν καὶ περιέλαβε καὶ τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν σημερινὴν Ἀλβανίαν! Ἦδη ὁ Tafel εἰς λαμπρὰν μελέτην²⁾ συνέλεξε τὰ χωρία τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα Μακεδονία καὶ ἔδειξεν ὅτι εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Μακεδονία ἦτο ἡ σημερινὴ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, πολλάκις δὲ καὶ ἡ σημερινὴ Θράκη. Τινές συγγραφεῖς, ὅπως π. χ. ὁ Καντακουζηνός, μεταχειρίζονται τὸ ὄνομα μὲ τὴν ἀρχαίαν τὴν ἔννοιαν: «*Μακεδονίαν πλὴν Θεσσαλονίκης πᾶσαν ὑπὸ Κράλη ἔχεισθαι*». ³⁾ Εἰς τὸ Synaxarium (ἔκδ. Delehaye σ. 177, 12) τὸ ὄνομα Μακεδονία ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν: «*ἐπίσκοπος τῆς Ὀδυσοπόλεως... χώρας Μακεδονίας*». Ὁμοίως παρὰ Λέοντι Διακόνῳ (σ. 103): «*τὴν Μυσίαν... ἀπόμοιραν τελοῦσαν τῆς Μακεδονίας*». Παρὰ τῷ Χαλκοκονδύλῃ τὸ ὄνομα περιλαμβάνει καὶ τὴν Ἀλβανίαν: «*ἀπήγαγε τὸν στρατὸν ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Ἴόνιον Μακεδονίας τῆς τῶν Ἀλβανῶν χώρας*». ⁴⁾ Εἰς τὴν Μακεδονίαν περιλαμβάνεται τὸ πολὺ μέρος τῆς Ἀλβανίας καὶ κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐπιτομήν τοῦ Σιράβωνος⁵⁾: «*ὅτι ἡ Μακεδονία περιορίζεται ἐκ μὲν δυσμῶν τῇ παραλίᾳ τοῦ Ἀδρίου, ἐξ ἀνατολῶν δὲ τῇ παραλλήλῳ ταύτης μεσημβριῇ γραμμῇ τῇ διὰ τῶν ἐκβολῶν Ἐβρου ποταμοῦ καὶ Κυνέλων πόλεως, ἐκ βορρᾶ δὲ τῇ νοουμένη ἐθθείᾳ γραμμῇ τῇ διὰ Βερτίσκου ὄρους καὶ Σκάρδου καὶ Ὀρθήλου καὶ Ροδόπης καὶ Αἴμου... ἐκ νότου δὲ τῇ Ἑγγατία ὁδῷ ἀπὸ Δυρραχίου πόλεως πρὸς ἀνατολὰς ἰοῦσιν ἕως Θεσσαλονικείας*». Καὶ παρὰ τῷ Τζάνε Κορωναίῳ Μακεδόνες καὶ Μακεδονῖται εἶναι στρατιῶται ἐξ Ἠλείου καὶ Ἀλβανίας, Μακεδονία δὲ καὶ ἡ Βόρειος Ἠπειρος καὶ ἡ Ἀλβανία⁶⁾.

Ἄλλ' ἐνῶ εἰς τοὺς συγγραφεῖς κυμαίνεται ἡ ἔκτασις τῆς ἔννοιαις τῆς Μακεδονίας, κατὰ τὴν ἀναγραφὴν ἀξιωματῶν ἐπισήμων ἡ Μακεδονία εἶναι πάντοτε ἡ βόρειος Θράκη, ἡ σημερινὴ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Οὕτω συχνά

¹⁾ Βλ. Revue des Études Grecques τ. 32 σ. 314 καὶ Βυζαντιδα 2, 19.

²⁾ Tafel, Constantini Porphyrogeniti de Provinciis regni Byzantini 1846 σ. XVI κέξ. Πβ. καὶ τὰ ἐμὰ Μακεδονικά σ. 5.

³⁾ Καντακ. 3 104, 20 ἴδ. καὶ 1, 37, 15 καὶ 3, 31, 10 καὶ 2, 79, 13.

⁴⁾ Χαλκ. σ. 353, 19 Πβ. καὶ σ. 323, 16 καὶ 432, 10. Ὡς γνωστὸν καὶ κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους τὸ ὄνομα Μακεδονία ἐξετάθη μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς νοτίου Ἰλλυρίας. Πβ. Daremberg-Saglio 4,727.

⁵⁾ Müller, Geogr. Gr. Minores 2, 577.

⁶⁾ Βλ. Κ. Σάθα, Τζάνε Κορωναίου, Μπούα ἀνδρογαθήματα 1867 σ. ια'.

ἀναφέρεται «*Κριτῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας*». ¹⁾ Ἐπίσης στερεοτύπως ἀναφέρεται ὁ Μητροπολίτης Ἡρακλείας ὡς «*ὑπέρτιμος καὶ ἕξαρχος πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας*» ²⁾).

Μὲ εὐρυτάτην ἔννοιαν καὶ ἀοριστίαν πολλάκις ἐγίνετο χρῆσις εἰς τοὺς συγγραφεῖς τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ ὀνόματος *Θράκης*. ³⁾ Ἐπισημως βεβαίως Θράκη εἶναι σχεδὸν ὅλη ἡ σημερινὴ Ἀνατολικὴ Θράκη λεγομένη, ὅπως δεικνύει καὶ ἡ ἀνωτέρω σημειωθεῖσα μνεῖα τοῦ κριτοῦ «*Θράκης καὶ Μακεδονίας*». Πρὶν ἐκταθῆ τὸ ὄνομα Μακεδονία εἰς τὴν σημερινὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν, περιλαμβάνετο καὶ αὕτη εἰς τὴν Θράκην καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἐπιτομὴ τοῦ Στράβωνος γράφει ⁴⁾: «*ἐν Θράκῃ, ἣ νῦν Μακεδονία καλεῖται*». Παλαιότερον, πρὶν κατέλθουν οἱ Βούλγαροι, τὸ ὄνομα Θράκη περιελάμβανε καὶ τὸ πλεῖστον τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας, ὡς παρετήρησα καὶ ἄλλοτε. ⁵⁾ Προσθέτω σήμερον καὶ ἄλλο παράδειγμα τῆς εὐρυτέρας ταύτης ἔννοιας τῆς λέξεως: Παρὰ Θεοφυλάκῳ Σιμοκάτῃ (de Boor σ. 230, 18) «*ὁ στρατηγὸς ὑπὸ τοῦ βασιλέως παρὰ τὸν Ἰστρον ἐπέμπετο, ὅπως τὰ τῶν Σκλαυηρῶν γένη διανήξασθαι τὸν ποταμὸν κωλυόμενα ἀφοβίαν ἄκοντα τῇ Θράκῃ παράσχοινο*» ἔφρασε γὰρ ὁ ἀπτοκράτωρ τῷ Προίσκῳ οὐκ ἂν ἠρεμοίῃ τὸ βάρβαρον, εἰ μὴ τὸν Ἰστρον εἰς τὰ μάλιστα τὸ Ρωμαϊκὸν περιφρουρήσαιτο». Καὶ ἄλλαχού (De Boor 116, 26) «*τὸ Γεϊκόν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν αἱ τῶν Σκλαυηρῶν ἀγέλαι τὰ περὶ τὴν Θράκην εἰς τὸ κρατερόν ἐλυμαίνοντο*». Παρὰ τῷ Εὐδαγρίῳ (Bidez - Parmentier σ. 100): «*Θράκην πλήθος Οὐννων τῶν πάλαι Μασσαγετῶν ἐπιδραμόντων καὶ τὸν Ἰστρον διαβάτων μηδενὸς ἀμύνοντος*». Παρὰ τῷ Ὀλυμπιοδώρῳ (HGM 1, 461, 20) «*προῶτον μὲν τὸ Γόιθων ἔθνος πᾶσαν ἐπιτρέχει τὴν Θράκην, ἔμελλε δὲ μικρὸν ὕστερον καὶ τὸ τῶν Οὐννων καὶ τὸ τῶν Σαρματῶν καταδραμεῖσθαι τό τε Ἰλλυρικὸν καὶ αὐτὴν τὴν Θράκην*». Παρὰ Θεοφάνει (Χρονογρ. de Boor 1, 219, 13) «*ἐγένετο εἰρήνη βαθεῖα ἐν τῇ Θράκῃ, μηκέτι τολμώντων τῶν Οὐννων περᾶσαι τὸν Λανούθιν*». Καὶ ἄλλαχού (1, 224, 30): «*ἐπανέστη ἡ θάλασσα τῇ Θράκῃ ἐπὶ μίλια δ' καὶ ἐγάλυπεν αὐτὴν ἐπὶ τὰ μέρη Ὀδύσ-*

¹⁾ *Schlumberger*, Sigillographie σ. 162, *Σύλλ.*, Μεσ. Βιβλ. τ. 5 σ. 487 Διεθν. Ἐφημ. Νομισμ. Ἀρχ. 5, 160. *Tafel*, Eustathii Opuscula σ. 358.

²⁾ *Miklosich - Müller* 1, 257 καὶ 1, 59 καὶ 2, 449 καὶ 1, 379.

³⁾ Πβ. καὶ *Tafel*, C. Porphyrogeniti de provinciis regni Byzantini σ. XIII καὶ ἑξ. Ἡ εὐρεία ἔκτασις ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος Θράκη δικαιολογεῖται περὶ σσότερον, καθ' ὅσον ὡς γνωστὸν καὶ εἰς τοὺς παλαιούς συγγραφεῖς ἡ Θράκη εἶχεν εὐρυτάτην ἔκτασιν.

⁴⁾ *Miller*, Geogr. Gr. Minores 2, 578.

⁵⁾ Μακεδονικά σ. 8.

σου καὶ Διονυσοπόλεως καὶ τὸ Ἀφροδίσιον». Ἐν τῷ περὶ Θεμάτων τοῦ Κ. Πορφυρογεννήτου (3, 45) λέγεται: «ἦτε Βουλγαρία καὶ αὐτὸς ὁ Ἴστρος καὶ τὸ περιώνυμον ὄρος τὸ διήκον ἄχρι τοῦ Πόντου, τὸ καλούμενον Αἶμος, τῆς Θράκης εἰσὶ μέρη, νυνὶ δὲ ἀλλότρια χρηματίζουσι». Ἐνίοτε τὰ ὄρια τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τῆς Θράκης συγχέονται. Οὕτω π.χ. ἐνῶ ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τοῦ Θεοφάνους ἡ Σαρδικὴ εἶναι «πόλις τῆς Θράκης» (1, 116, 31), παρὰ Κιννάμφ (σ. 240, 7) λέγεται «Ἰλλυριῶν μητρόπολις».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χωρίων ἀναμφισβήτητον φαίνεται ὅτι Θράκη ὠνομάζετο καὶ τὸ πλείστον τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας, ἐνῶ ἕξ ἄλλου, μετὰ τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς τὸ ὄνομα περιορίσθη ἐπισήμως εἰς τὴν σημερινὴν Ἀνατολικὴν Θράκην. Παρὰ τῷ Καντακουζηνῷ (1, 35, 15) ὁμοῦς ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν σημερινὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, εἰς δὲ τὸν βίον τοῦ δόσιου Μακαρίου Μακρῆ ὁ Ἄθως ἀνήκει εἰς τὴν Θράκην¹⁾!

Ὁ Καναβούτης Θράκην ἔννοεῖ τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν ὁμοῦ μέχρι Φιλιππουπόλεως²⁾.

Καὶ ἄλλα ὀνόματα πλὴν τῆς Ἑλλάδος, Θράκης καὶ Μακεδονίας ὑπέστησαν ἐπέκτασιν.

Παρὰ Χαλκοκονδύλη τὸ ὄνομα *Αἰτωλία* ἐξετάθη εἰς τὴν Ἡπειρον, «ἤλασε καὶ ἐπὶ Αἰτωλίαν καὶ Ἰωαννίνων τὴν πόλιν εἶλε» (σ. 28, 16 πβ. καὶ 236, 19).

Ἄφ' οὗτου ἰδρῦθησαν τὰ θέματα, πολλὰ περιφέρεια ἐπεκλήθησαν ἕξ αὐτῶν, οἷον *Στρυμῶν* = Ἀνατολικὴ Μακεδονία, *Θεσσαλονίκη* = Μακεδονία. Ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχει παρὰ τῷ Κεδρηνῷ (2, 29, 1) τὸ ὄνομα: «τὴν ἐν Θεσσαλονίκη Βέρροϊαν ἔκτισεν ἡ Εἰρήνη Εἰρηνόπολιν μετονομάσασα.³⁾

¹⁾ Δελτ. Ἱστορ. Ἐθν. Ἐταιρείας 3, 464: «ἐφ' ἐνὶ τῶν ὀρέων κειμένῳ πρὸ Θράκην παραγίνεται Ἄθω προσαγορευομένῳ καὶ τῇ τοῦ Βατοπεδίου μονῇ προσφοιτᾷ».

²⁾ Καναβούτα. (Lehnerdt) σ. 40, 20: «Θράκη οὖν λέγεται ὁ τόπος ὅλος, ὄντινα εἰάν θελήσῃ τις ἵνα διέλθῃ, ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ Νέσου ποταμοῦ, ὄντινα καλοῦσιν οἱ ἰδιῶται Μέστον καὶ ἀπέλθῃ εἰς τὴν Φιλιππούπολιν, εἶτα ἀπὸ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ ἄνωθεν διέλθῃ τὸν τόπον ὅλον ἐκεῖνον καὶ καταντήσῃ εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ δυσικοῦ στόματος τοῦ στενοῦ (γρ. Στενοῦ) τοῦ ἄνω, ὅπερ οἱ κοινοὶ λέγουσι Φάρον, πάλιν ἀπ' ἐκεῖνου κατέλθῃ τὸ δυσικὸν στενὸν ὅλον καὶ καταντήσῃ εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ στόματος τοῦ δυσικοῦ τὴν Σηστόν,—πόλις γὰρ ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἡ Σηστός, οἱ δὲ κοινοὶ λέγουσιν τὸ ἀκρωτήριον Κριθέαν—καὶ πάλιν ἀπὸ τούτου διέλθῃ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ κόλπου τοῦ Μέλανος, ὃν τινα καλοῦσιν οἱ κοινοὶ κόλπον τοῦ Μαγαρισίου, καὶ τῆς Αἴνου καὶ τὰ κύκλω τῆς Αἴνου μέχρι Μαρωνείας καὶ ἐφεξῆς, ἕως οὗ καταντήσῃ πάλιν εἰς τὸν Νέσον ποταμὸν—αὕτη ἡ περιγραφή καὶ ἡ γῆ πᾶσα λέγεται Θράκη».

³⁾ Τὸ σφάλμα τοῦ ἀγεωγραφήτου Κεδρηνοῦ, ὅτι δηλ. ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἔκτισε καὶ μετωνόμασε Εἰρηνόπολιν τὴν Βέρροϊαν τῆς Μακεδονίας (πράγματι δ' ἔκτισε καὶ μετωνόμασε τὴν Βερόνην τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας) ἠκολούθησαν καὶ νεώτεροι

Καὶ ἀλλαχοῦ (2, 518, 9) «*γένετο δὲ καὶ λιμὸς κατὰ τὴν Θορικήν καὶ Μακεδονίαν, Στρυμόνα καὶ Θεσσαλονίκην καὶ μέχρι Θετταλίας*». Κατὰ τὴν γνώμην μου καὶ εἰς τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Κεδρηνοῦ (2, 512, 3) οὕτω νοητέον τὸ ὄνομα: «*οἱ Πατζινάκαι πᾶσαν ἐλήσαντο τὴν Μυσιάαν ἄχρι Θεσσαλονίκης*» (=θέματος Θ.). Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι ἐπισήμως τὸ θέμα Θεσσαλονίκης ἐλέγετο βραχύτερον ἀπλῶς Θεσσαλονίκη. Οὕτω π. χ. ἀναφέρεται «*κριτὴς Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης*»¹⁾ «*ἀπογραφεὺς Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης*»²⁾ «*ἀναγραφεὺς Βολεστρῶν (;) καὶ Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης*»³⁾.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα εἶναι σαφές καὶ ἀναμφισβήτητον ὅτι **Θεσσαλονίκη** = θέμα Θεσσαλονίκης, δηλ. Μακεδονία. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν νομίζω ὅτι ἔχει τὸ ὄνομα καὶ παρὰ Θεοφάνει (de Boor 1, 364) «*τοῦτω τῷ ἔτει ἐπεστράτευσεν Ἰουστινιανὸς κατὰ Σκλαβνίας καὶ Βουλγαρίας· καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους πρὸς τὸ παρὸν ὑπηνηκότας ᾤθησεν, μέχρι δὲ Θεσσαλονίκης ἐκδραμῶν, πολλὰ πλήθη τῶν Σκλάβων τὰ μὲν πολέμῳ, τὰ δὲ προσρύνετα παραλαβὼν εἰς τὰ τοῦ Ὀρικίου διὰ τῆς Ἀβύδου περάσας κατέστησε μέρη*». Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Νικηφόρος ἐν τῇ Συντόμῳ Ἱστορίᾳ του (de Boor 36, 19) ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' λέγει: «*μέχρι Θεσσαλονίκης ἐκδραμῶν πόλεως*», ἐνῶ ὁ Θεοφάνης εἶπεν ἀνωτέρω ἀπλῶς «*μέχρι Θεσσαλονίκης*». Παρὰ τὴν (κατὰ λάθος) προσθήκην τῆς λ. πόλεως παρὰ Νικηφόρῳ νομίζω πιθανώτερον ὅτι **Θεσσαλονίκη** καὶ ἐνταῦθα=Μακεδονία, τοσοῦτω μᾶλλον καθόσον ὁ ποιμενικὸς βίος τῶν Σλάβων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐγκατασταθῶσι τόσον ἔνωρις παρὰ τὴν πόλιν Θεσσαλονίκην, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὰ βόρεια ὄρεινά τμήματα τῆς Μακεδονίας.

¹⁾ Ἐσφαλμένη ἀνάγνωσις ἐπιγραφῆς⁴⁾ ἔκαμε τὸν Πέτρον Παπαγεωρ-

ιστορικοὶ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Σ. Λάμπρος (Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τ. 4 σ. 10). Τὸ συμπέρασμα τοῦ σφάλματος τούτου ὑπῆρξεν ὅτι ἐνομίσθη, ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐπέδραμον εἰς Μακεδονίαν πρὸ τοῦ 784, πρὸ τῆς ἀνακτίσεως δηλ. τῆς Βερόης, ὅπερ δὲν εἶναι ἀληθές.

¹⁾ Rev. Et. grecques 4,112.

²⁾ Actes de Zoographos σ. 86.

³⁾ Βυζαντινὰ Χρονικά 9,126

⁴⁾ Ἐπιγραφή τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἔχει ὡς ἐξῆς:

«*Κτίστας θεορεῖς τοῦ πανενδόξου δόμου
ἐκεῖθεν ἔσθεν μάρτυρος Δημητρίου
τοῦ βαρβάρων κλύδωνα, βαρβάρων στόλον
μετατρέποντος καὶ πόλιν λυτρομένου.*

Βλ. Tafrahi, Thessalonique des origines au XIV siècle σ. 112 σημ. 1. Ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ κτίστας ὁ Παπαγεωργίου ἀνέγνωσε *Κώστας* (Byz. Zeit. 17, 388) καὶ ἐσχέ-

γίου νὰ παρεξηγήσῃ τὸν Tafel καὶ νὰ νομίσῃ ὅτι ἡ ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τοῦ Θεοφάνους εἰδήσις (da Boor 1, 347, 6): «*τούτω τῷ ἔτει ἐπιστράτευσεν ὁ βασιλεὺς (Κώνστας Β΄) κατὰ Σκλαβινίας καὶ ἠχμαλώτευσεν πολλοὺς καὶ δπέταξεν*» ἀναφέρεται εἰς ἐκστρατείαν τοῦ Κώνσταντος Β΄ τὸ 658-9 κατὰ Σκλαβινίας παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην. Οὐδὲν τούτου ἀναληθέστερον. Ἀπέδειξα ἄλλοτε¹⁾ ὅτι κατὰ τὸν ἔβδομον καὶ ὄγδοον αἰῶνα Σκλαβινία εἶναι ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ (ἄρεινῆ) παρὰ τὴν Ροδόπην χώρα καὶ ἐπομένως κατὰ τῶν Σλάβιον τούτων ἐξεστράτευσεν ὁ Κώνστας Β΄, ὄχι κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὅπως αὐθαιρέτως μεταχειρίζεται ὁ Καντακουζηνὸς τὸ ὄνομα **Χαλκιδική**, ὄχι περὶ τῆς ἀρχαίας Χαλκιδικῆς τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ περὶ τμήματος τῆς Θράκης: «*κατὰ τὴν Χαλκιδικὴν τὴν ἐν τῇ Θράκῃ*» (1, 437, 16)· «*κατὰ τὴν Χαλκιδικὴν τῆς Θράκης*» (2, 161, 13)· «*γενόμενος πρὸς τὴν Χαλκιδικὴν, τὴν Γραιμανοῦ πόλιν ἐπολιόρκει*» (2, 422, 6)· «*Αἶνον ἤτειτο καὶ τὰς τῆς Χαλκιδικῆς πόλεις*» (3, 208, 15).

Ἄλλο παράδειγμα μεγάλης αὐθαιρεσίας εἶναι τὸ τοῦ Ἀκροπολίτου (ἔκδ. Heisenberg), ὅστις ἀποδίδει τὸ ὄνομα **Πυρροηναῖα** εἰς τὴν Πίνδον: «*τὰ Πυρροηναῖα ὑπερβάντες ὄρη περὶ τὴν Ἄρταν ἐχώρουν*» (1, 171, 13). «*τῶν Πυρροηναίων ὄρων, ἃ δὴ διορίζει τὴν παλαιὰν τε καὶ τὴν Νέαν Ἡπειρον τῆς Ἑλληνίδος καὶ ἡμετέρας γῆς*» (1, 166, 6).

Ἄλλα γεωγραφικὰ ὀνόματα ἀναφέρουσιν οἱ συγγραφεῖς ὑπὸ διαφόρους τύπους, πολλάκις πλαστοῦς.

Ἡ ἐπισκοπὴ **Ἀναίων** (τὰ νεώτερα **Ἄνια** παρὰ τὴν Ἐφεσον) φέρεται κατὰ τὸν μεσαῖωνα κατὰ διαφόρους τύπους, ὅπως καὶ τὸ πάλαι.²⁾ Συναχθέστεροι εἶναι οἱ τύποι, ἡ Ἀναία (Miklosich-Müller, Acta 3, 79 καὶ 6, 1^o3) καὶ τὰ Ἄνια εἰς τοὺς καταλόγους ἐπισκόπων (ὁ Ἀναίων, ἐν τῇ διατυπώσει τοῦ Λέοντος³⁾). Ἀλλὰ καὶ ὁ τύπος Ἄνια (ἡ) ἀπαντᾷ⁴⁾. Τὸ δὲ ἔθνικόν λέγεται κατὰ τὸν μεσαῖωνα Ἀνωίτης ἀλλὰ καὶ Ἀνανιώτης⁵⁾.

τισε πρὸς τὰ λεγόμενα τοῦ Tafel (De Thessalonica ejusque agro dissertatio geographica 1839 σ. LXXXIII) περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κώνσταντος κατὰ τῆς Σκλαβινίας. Ἄλλ' οὕτε ὁ Tafel θεωρεῖ τὴν Σκλαβινίαν παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην: «*verum illam Sclaviniam Byzantii propriorem puto*» (παρὰ τὴν Ροδόπην βεβαίως).

¹⁾ Ἀμάντου, Μακεδονικά σ. 17.

²⁾ Περὶ τῶν ἀρχαίων Ἀναίων ἰδ. τὴν λεπτομερῆ μελέτην τοῦ ἀειμνήστου Σβορώνου ἐν Διεθνεί Ἐφημερίδι τῆς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας 8,161 κέξ. Ἐν ἀγνοίᾳ τῆς μελέτης ταύτης ἔγραψε καὶ ὁ Μυστακίδης περὶ Ἀναίων ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ 1922 σ. 166.

³⁾ Gelzer, Ungedruckte nnd ungenügend veröffentlichte Texte nnd Notitiae Episcopatum σ. 552.

⁴⁾ Lingenthal, Jus graecoromanum 3,585. Delehaye, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae 715,18

⁵⁾ Βυζαντινὰ Χρονικά 13, 489 καὶ ἐν Νέφ Ἑλληνομνήμονι 113, 253.

Ἡ Ἀρχιάλος τῆς σημερινῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἐλέγετο παλαιότερον Ἀρχιάλη καὶ Ἀρχιάλις, παρὰ δὲ τῷ λαῷ κατὰ τὸν μεσαῖωνα Ἀρχιαλός, Ἀρχελῶ καὶ Ἀρχελός. Παρὰ τῷ Θεοφάνει, Χρονογρ. (de Boor, 1, 437, 20) Ἀρχελός, παρὰ τῷ Χωνιάτῃ (σ. 561, 10 δημ. κῶδ.) Ἀρχελῶ. (Πβ. «Tomaschek, zur Kunde d. Hämushalbinsel. Sitzungsberichte der Wiener Akademie 113, 305. Σ. Κουγέαν, Λαογρ. 4,566 Τὰ διάφορα μεσαιωνικά χωρία, ἐν οἷς ἀπαντῶσιν οἱ διάφοροι τύποι τῆς λ. συνέλεξεν ὁ Ψάλτης, Grammatik der Byzantinischen Chroniken σ. 3 καὶ 146. Πβ. προσέτι Κουκουλέν ἐν Ἀθηνᾶ 27, 161.) Τὸ ὄνομα Ἀρχελινός (Miklosich Müller, Acta 5, 48) φαίνεται ἐθνικὸν τοῦ Ἀρχελοῦ καὶ ἐπικυρώνει τὸν δημῶδη τύπον αὐτοῦ. Οἱ ἱστοριογράφοι ὅμως ἔγραψαν ἀρχαϊκώτερον δῆθεν καὶ Ἀρχελῶς, ἀντὶ Ἀρχελῶ ἢ Ἀρχελός καὶ ἔπειτα ἐκ συγχύσεως ἐλέχθη ἐν τῇ Συνεχείᾳ τοῦ Θεοφάνους (σ. 389, 12 πβ. Γεωργ. Μον. 881, 17 καὶ Συμ. Μάγ. 724, 8) ὅτι «ὁ πόλεμος μεταξὺ Ρωμαίων τε καὶ Βουλγάρων πρὸς τῷ Ἀρχελῶ συγκεκρότηται ποταμῷ». Τὸ λάθος διέπραξαν ἔκτοτε καὶ νεώτεροι ἱστορικοὶ καὶ αὐτὸς ὁ Jirecek ¹⁾ ἀναφερόμενος εἰς τὴν μάχην τοῦ 917 παρὰ τὴν Ἀρχιάλον. (Ἐν νεωτέρῳ του ὅμως μελέτῃ ²⁾ ὁ Jirecek παρετήρησεν ὀρθῶς ὅτι τὸ Ἀρχελῶς ἐπλάσθη ἐκ τοῦ Ἀρχελός). Καὶ ὅμως ἤδη ὁ Tafel ³⁾ παρετήρησε τὸ 1839 ὅτι ποταμὸς Ἀρχελῶς μόνον εἰς τὴν Αἰτωλίαν ὑπάρχει, ὄχι εἰς τὴν Θράκην.

Τὸ ὄνομα Ἀχυράους ⁴⁾ παρὰ τὸ σημερινὸν Μπαλῆκ Κεσερ τῆς Μικρῆς Ἀσίας καὶ τὰς παλαιότερας Ἀδριανοῦ Θήρας ἀπαντᾷ κατὰ διαφόρους τύπους: τὴν Ἀχυράους παρὰ Παχυμέρει (2, 336, 17 καὶ 1, 23, 2 καὶ 1, 523, 6), τῆς Ἀχυράους παρ' Ἀκροπολίτη (1, 28, 1), Ἀχυραῶ ἐν τῷ βίῳ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου. ⁵⁾ Ὀχυραὶ παρὰ Χωνιάτῃ (44, 12 ἀλλ' εἰς τὸν δημῶδη κώδικα αὐτοῦ Ἀχύραι). Παρ' Ἀκροπολίτη (1, 278, 23) φέρεται καὶ ὁ τύπος Ὀχυρά: «τὸ κάστρον τῶν Ὀχυρῶν, ὃ καὶ Ἀχυράους παρὰ τισὶ λέγεται». Εἰς τὰς ἀναγραφὰς ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν ἀναφέρεται ὁ

¹⁾ Geschichte der Bulgaren σ. 167. Καὶ ὁ Σπ. Λάμπρος (Ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος 4, 313) διέπραξε τὸ αὐτὸ λάθος.

²⁾ Jirecek, Das Fürstentum Bulgarien σ. 524 σημ.

³⁾ Tafel, de Thessalonica ejusque agro dissertatio σ. 485.

⁴⁾ Περὶ τῆς Ἀχυράους ἴδ. Tafel, Abhandlungen der Münchener Akademie t. 5, 2 (1848) σ. 97, Tomaschek Sitzungsberichte der Wiener Akademie τ. 124, 8 (1891) σ. 91 κέξ. Πβ. Ν. Λαγοπάτη, Γερμανὸς Β' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως-Νικαίας 1914 σ. 21-22.

⁵⁾ Migne 99, 209: «κώμη τις ἐστὶν Ἀχειραῶ καλουμένη» αὐτ. 99, 305: «ἀπὸ κώμης Ἀχυραοῦς». Ἐν τῷ βίῳ ὅμως τοῦ Στουδίτου τῷ ἐκδοθέντι εἰς τὰ Βυζαντινά Χρονονιά (21, 294) φέρεται: «κώμη τις ἐστὶν Ἀχυραοῦς καλουμένη».

τύπος Ἀχυράους ἢ καὶ Ἀχεράους¹⁾. Ἐξ ὄλων τούτων τῶν τύπων ποῖος πράγματι ἐλέγετο κατὰ τὸν μεσαίωνα; Ὁ τύπος Ἀχυράους φαίνεται πλαστός· δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐλέγετο πράγματι ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἄλλα παρόμοια πλάσματα πιστοῦσι τοῦτο. Οὕτω π. χ. ἡ Γρατιανούπολις φέρεται παρ' Ἀκροπολίτη (1, 39, 18) καὶ ἀπλῶς «ἡ Γρατζιάνους». Ὁμοίως παρ' αὐτῶ λέγεται (1, 73, 8): «φθάνει τὴν Φιλίππους» καὶ (1, 20, 20): «ἡ τε μεγάλη Περσθλάβα καὶ ἡ Προβάτους». Εἰς τὸ τυπικὸν τῆς Παναγίας τῆς Κοσμοσωτείας τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ Petit ἀπαντῶσι πολλὰ θηλυκὰ εἰς οὐς: ἡ *Νεβοσέλου* (ἀντί: τὸ Νεβοσέλο), ἡ *Σαγουδάους* κλπ. (σ. 52). Ἐξ ὄλων τούτων φαίνεται ὅτι τὸ ὄνομα Ἀχυράους δὲν ἐλέγετο πράγματι, εἶναι πλαστός τύπος τῶν λογίων. Αὐθαίρετος φαίνεται καὶ ὁ τύπος Ὁχυρὸν-Ὁχυραί. Εἰς τὴν ἑξακρίβωσιν τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος μᾶς βοηθεῖ τὸ ἐθνικὸν Ἀχυραΐτης, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ συχνὰ κατὰ τὸν μεσαίωνα²⁾. Τοῦτο βεβαίως μόνον ἀπὸ τὸν τύπον Ἀχυραῶ ἢ Ἀχύραι ἠδύνατο νὰ προέλθῃ, ἀσφαλέστερον μάλιστα ἀπὸ τοῦ πρώτου, διότι ἀπὸ τοῦ δευτέρου μᾶλλον Ἀχυραΐτης ἔπρεπε νὰ σχηματισθῇ.

Β΄

Ὅπως καὶ τὸ ἀνωτέρω σημειωθὲν ὄνομα Ἀχυραΐτης δεικνύει, τὰ ἐθνικὰ βοηθοῦν ἡμᾶς πολλάκις εἰς ἑξακρίβωσιν ἢ καὶ πίστωσιν ἀπλῶς ὀνόματος τόπου. Εἶναι ἐπομένως ἄξια ἐρεύνης καὶ πρυσοχῆς ταῦτα. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀπαντῶσι πολλάκις διπλᾶ ἐθνικὰ τόπου τινὸς (πολλάκις ἄλλοι γείτονες ἄλλως σχηματίζουσι ταῦτα) καὶ ἐπομένως ἡ συνύπαρξις αὕτη δέν μας ταράσσει, ἀλλὰ τοθναντίον μᾶς ἐνιοχρεῖ εἰς τὴν ἑξακρίβωσιν τῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων. Ἀναφέρω ὀλίγα παραδείγματα τοῦ φαινομένου.

Ἄλλαχοῦ³⁾ ἐσημείωσα ὅτι τὸ σημερινὸν ὄνομα *Διασορηγὸς* καὶ *Διασοραΐτης* εἶναι ἐθνικὸν τοῦ Διὸς Ἰεροῦ τῆς Λυδίας. *Κομνηγὸς* εἶναι ὁ κάιτικος τῆς *Κόμνης*⁴⁾, ἀλλὰ καὶ *Κομνιαΐτης*⁵⁾, *Κυμνιανὸς* εἶναι τὸ ἐθνικὸν

¹⁾ Actes d'Athos 5, 130, *Gelzer*, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte σ. 600 *Miklosich-Müller* 1, 119.

²⁾ Actes d'Athos 5, 158 καὶ 5, 300, *Σάθα*, Μεσ. Βιβλ. 1, 233 *Κανιαζ.* 2, 180, 13 κλπ.

³⁾ Βλ. Λαογραφίαν τ. 7 σ. 337 σημ. 3.

⁴⁾ Βλ. *Ψελλός*, ἐν *Σάθα*, Μεσ. Βιβλ. 4, 407. Π6. *Moritz*, Die Zunamen bei den Byzant. Historikern und Chronisten II 39.

⁵⁾ Δελτ. Ἰστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας 5, 160.

τοῦ Κυμινᾶ, ἀλλὰ καὶ Κυμινιάτης¹⁾. *Λιπαρίτης* ἀλλὰ καὶ *Λιπαρηγὸς* εἶναι ὁ κάτοικος τῆς *Λιπάρας*, τῆς ἄλλως Λυκανδοῦ ὀνομαζομένης²⁾. *Καλορίτης* καὶ *Καλορηγὸς* εἶναι ὁ κάτοικος τοῦ *Καλοῦ Ὄρους*³⁾. Ἐν Χίφ ὑπάρχει τοπωνύμιον *Καλορηγά*, τὸ ὁποῖον πάντως προῆλθεν ἐκ τινος *Καλορηνοῦ* ἐπίσης ἐν Χίφ ὑπῆρχεν ἄλλοτε ναὸς τῆς Παναγίας τῆς *Καλορειτίσσης*, τῆς ἀνηκούσης δηλ. εἷς τινα *Καλορίτην*. Τὰ ἔθνικα ταῦτα ὀνόματα διεδόθησαν εὐρύτερον, ὅταν τὸ *Καλὸν Ὄρος* κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων Σελδουσούκων, τῶν κτισάντων ἀντ' αὐτοῦ τὴν Ἀλάγαν.

Τινὰ ἔθνικα γράφονται διαφόρως καὶ ἔσφαλμένως πολλάκις ὑπὸ τῶν συγγραφέων ἢ ἀντιγραφῶν καὶ ἐπιφέρουν σύγχυσιν: ὁ κάτοικος τῆς Ἰωνοπόλεως τῆς Παφλαγονίας, τῆς τουρκικῆς *Inemboli* (τοῦ ἀρχ. Ἀβώνου *Τεῖχος*) γράφεται συνήθως *Οἰνουπολίτης* παρὰ *Χωνιάτη* (709, 3), ἀλλὰ καὶ *Ἰονοπολίτης* παρὰ τῷ Ἀκομινάτῳ (2, 125) καὶ τῷ Παχυμέρει (2, 107, 10), *Οἰνοπολίτης* παρὰ τῷ Ἐφραιμ (στ. 6610). Κατ' ἐμὲ πρέπει νὰ γράφεται τὸ ἔθνικόν τῆς Ἰωνοπόλεως Ἰωνοπολίτης. Ὁ κάτοικος τοῦ μεσαιωνικοῦ *Οἰναιίου* τοῦ Πόντου (ἀρχ. *Οἰνόης*) γράφεται *Οἰναιώτης* παρὰ *Χωνιάτη* (667, 20) καὶ *Παχυμέρει* (1, 290, 5), *Οἰνιάτης* ἐν τῇ *Συνεχείᾳ* τοῦ Θεοφάνους (298, 9), *Ὀνιάτης* παρὰ *Γεωργίῳ Μοναχῷ* (845, 9), *Ἡνιώτης* δὲ εἷς τινα μεταγενεστέραν ἐνθύμησιν⁴⁾. Ὅλοι οὗτοι οἱ τύποι προῆλθον κατ' ἐμὲ ἐκ

1) Ἄνν. Κομν. ἔκδ. *Reifferscheid*, 2, 174, 10. *Δημητριάδοβακη*, Τυπικὰ σ. 245.

2) *Μεχ. Αἰτιαλ.* 45, 4. *Κεδρηγ.* 2, 572, 18. *Actes de Xenophon* σ. 71. Ὁ *Κεδρηγὸς* (2, 422) γράφει κακῶς *Λάπαραν*, ἀντὶ *Λιπάραν*. Τὸν τελευταῖον τύπον πιστοῦσι καὶ τὰ ἔθνικα.

3) BZ. 16, 495 Byz. Neugr. Jahrb. 3, 161 *Miklosich - Müller*, Acta et Diplomata 1, 371. Τελευταῖον διεξήχθη μακρὰ συζήτησις περὶ τοῦ *Καλορίτου*, ὁ δὲ *Banesseu* (BNJ 3, 161) κακῶς ὑπεστήριξεν ὅτι *Καλορίτης*—ὁ ἐκ τοῦ Ἁγίου Ὄρους (οὗτος λέγεται Ἁγιορίτης). Ὁρθὴ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ *Mercati* (BNJ 4, 9) ὑποστηρίξαντος ὅτι *Καλορίτης*—ὁ κάτοικος τοῦ *Καλοῦ Ὄρους*, τῆς Ἀλαγίας τῆς Παμφυλίας. Ὁ τύπος *Καλὸν Ὄρος* ἀπαντᾷ παρὰ *Κωνστ.* Πορφυρογεννήτῳ (1, 659, 12), ἐνφ' δὲ ὁ *Reiske* ἠγνόει τὴν θέσιν αὐτοῦ (ἐνθ. ἀνωτ. II 780: ubi situm fuerit hoc *Καλὸν Ὄρος* seu mons pulcher, non novi, neque invenio), ὁ *Tomaschek* ἐξηκρίβωσε λαμπρῶς αὐτὸ (*Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter, Sitzungsberichte der Wiener Akademie* 1891 τ. 124, 8 σ. 57) ὅπερ ὁμως ἠγνόησαν οἱ τελευταῖοι συζητήσαντες. Σημειωτέον ὅτι *Καλὸν Ὄρος* ἄπαντᾷ ἐκ τοῦ μεσαίονος καὶ ἐν Κρήτῃ (*Miklosich - Müller*, Acta 3, 236), ὅπου σήμερον καὶ *Κακὸν Ὄρος* εὐρίσκεται. Τὸ δὲ ἐν τῇ *Συνεχείᾳ* τοῦ *Θεοφάνους* (102, 14) *Καλὸν ὄρος* δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ τοῦ *Πορφυρογεννήτου*, ἀλλὰ ζητητέον εἰς τὰς περὶ τὴν Προποντιδαὶ χῶρας. Κατὰ τὰς ἐμὰς λοιπὸν παρατηρήσεις τρεῖς τόποι ἐκ τοῦ μεσαίονος φέρουσι τὸ ὄνομα *Καλὸν Ὄρος*.

4) Ἐν *Νέφ Ἑλληνομνήμονι* 7, 166.

τοῦ αὐτοῦ *Οἰναίου* τοῦ Πόντου, ὄχι ἐκ τῆς ἀρχαίας Οἰνός τῆς Ἀττικῆς ἢ Ἀργολίδος, ὅπως υπέθεσεν ὁ Moritz¹⁾).

Καθὼς εἶπον ἀνωτέρω τὰ ἐθνικὰ ὀνόματα εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο χῆσιμα ὅτι πιστοποιοῦσιν ἢ ἐξακριβοῦσι πολλάκις γεωγραφικὰ ὀνόματα ἄλλως σπάνια ἢ ἀσαφῆ. Οὕτω π. χ. τὸ ἐθνικὸν *Τζυμπηνός*²⁾ βεβαιώνει τὸν τύπον τοῦ φρουρίου τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου *Τζόμπης*, τῆς ἀναφερομένης ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ (τ. 3, 242) καὶ δεικνύει ὅτι κακῶς ἐγράφη *Τζάμπη* εἰς τὸ τυπικὸν τῆς Κοσμοσωτείας (σ. 55, 31). Τὸ συχνάκις ἀπαντῶν οἰκογενειακὸν ὄνομα *Θεολογίτης* (π. χ. Miklosich-Müller 1, 373 καὶ 1, 375 καὶ 2, 407 καὶ 5, 117 κ. α.) εἶναι κυρίως ἐθνικὸν τοῦ *Θεολόγου* ἤτοι τῆς μεσαιωνικῆς Ἐφέσου, ἣτις μετωνομάσθη ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου³⁾. Ἐκ πολλῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων ὡς οἰκογενειακῶν συμπεραίνομεν μετ' ἀσφαλείας τὴν ὑπαρξίν γεωγραφικοῦ ὀνόματος καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν γνωρίζωμεν τὴν θέσιν αὐτῶν: τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα *Βαρίτης* (*Miklosich-Müller*, Acta 4, 83 καὶ 4, 131) εἶναι κυρίως ἐθνικὸν τόπου τινὸς *Bāris*, ἀγνώστου τοποθεσίας (καὶ σήμερον *Bāri* συχνὸν γεωγρ. ὄνομα) Ὁ *Λιθοπυργίτης* (ἐνθ. ἀνωτ. 6, 176) εἶναι ἐθνικὸν ἀγνώστου εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον τόπου *Λιθόπυργος*. Τὸ *Βοτανειάτης* πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἐθνικὸν τόπου τινὸς *Βοτάνη*. Τὸ συχνὸν ὄνομα *Παδιάτης* (ἐνθ. ἀνωτ. 1, 370 καὶ 1, 151 κ. α.) εἶναι ἐθνικὸν τόπου τινὸς *Πεδίου* καλουμένου (ἀντὶ *Πεδιάτης*, ὅπου ἐπίσης ἀπαντᾷ), ὅπως υπέθεσε καὶ ὁ Moritz (*Die Zunamen* II 240) καὶ ὄχι τῆς *Παδοῦης*, ὅπως κακῶς ἐνόμισεν ὁ Παπαδημητρίου⁴⁾.

Τὰ πολλὰ σύνθετα μετὰ τοῦ ἁγίου ὀνόματα (Ἁγιοθεοδωρίτης, Ἁγιοσαχαρίτης, Ἁγιοευφημίτης, Ἁγιογεωργίτης, Ἁγιοαναργυρίτης, Ἁγιοστεφανίτης, Ἁγιοσυμεωνίτης, Ἁγιοχριστοφορίτης, Ἁγιοφλωρίτης, Ἁγιοβιοβαρίτης, Ἁγιοδημητριάτης, Ἁγιονικολάτης, Ἁγιοβλασίτης, Ἁγιοστρατηγίτης, Ἁγιοαθανασίτης, Ἁγιοαναστασίτης, Ἁγιοσαβαίτης, κλπ, κλπ.) πιστοποιοῦσι τὴν ὑπαρξίν

¹⁾ *Die Zunamen* 2, 40.

²⁾ *Pitra*, Anal. Sacra et Classica 6, 171 γράφεται: Κωνσταντίνου τοῦ *Τζιμπίνου* ἀλλὰ προφανῶς γραπτέον *Τζυμπηνοῦ*. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ καὶ παρὰ *Schlumberger*, *Mélanges d'archéologie Byzantine* σ. 214 ὅπου πάλιν γράφεται *Τζυμπεινός* ἀντι-ηγός. Πιθανῶς καὶ τὸ φερόμενον ἐν Ἠπειρωτικοῖς (ἐκδ. Βόννης σ. 213) *Τζημπινός* ἀνεγώσθη κακῶς ἀντὶ *Τζυμπηνός*.

³⁾ *Θεοράν*. Χρονογρ. de Boor 1, 469, 30: «κατελθὼν εἰς Ἐφεσον καὶ εἰς τὸν Θεολόγον». *Γενέο*. 121, 20: «μέχρις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς ἐπαρχίας κατήντησεν». Π6. Ἀμάντου, Τοπωνυμικά Σύμμικτα ἐν Ἀθηνῶν τ. 22 σ. 189.

⁴⁾ *Βυζαντινά Χρονικά* 6, 172: «περὶ τοῦ (ὀνόματος) *Παδιάτης* (*Παδυάτης*) ἂν καλῶς ἐνθυμούμεθα, ἀγέγνωμένον που ὅτι ἐδόθη εἰς τινα ἐξ Ἰταλίας καταγόμενον καὶ ἴσως ἐκ *Παδοῦης*».

σχετικῶν συνοικισμῶν ἢ καὶ μονῶν, διότι καὶ συνοικισμοί, ὡς γνωστόν, ἔφερον τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ ναοῦ ἁγίου τινός. Πβ. τὰ λεγόμενα ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τ. 4, 407: «ἔστι τις ἐν τῇδε τῇ Χερρονήσῳ (τῇ Θρακικῇ δηλ.) κώμη, ἔστι δέ τις καὶ παρὰ τῇ κώμῃ ναός, ὑπὸ μίαν ἄμφω καὶ τὴν αὐτὴν ἠκοντα προσηγορίαν, Ἅγιος γὰρ Εὐφημῖνος (;) ἐκατέρῳ καλεῖσθαι συμβαίνει».

Γ'.

Τελευταῖον θὰ ἀποδείξω ὅτι τὰ σημερινὰ Διαδρόμια τῶν Β. Σποράδων ταυτίζονται πρὸς τοὺς μεσαιωνικοὺς Διαδρόμους καὶ τὸ Σχηματάρι τῆς Βοιωτίας πρὸς τὸ Σχίσμα τοῦ Προκοπίου.

Μέχρι τοῦδε, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν εὐρέθη ἡ ὀρθὴ ἔτυμολογία καὶ ἔρμηνεία τοῦ ὀνόματος *Σχηματάρι* τῆς Βοιωτίας. Ἡ ἐπιτροπὴ τῶν τοπωνυμίων τῆς Ἑλλάδος¹⁾ γράφει «Σχηματάρι», ὀνομαζέει τὸ ὄνομα «ἰδιόρρυθμον» καὶ ὑποθέτει, φαίνεται, ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς λέξεως σχῆμα ἢ ἐκ τινος σχηματάρης, ὅπερ ὅμως εἶναι ἀνύπαρκτον, καθ' ὅσον γνωρίζω. Ἡ ἀνομοίωσις ἢ γενομένη εἰς τὸ *ξεσκίζω*, ὅπερ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἔγινε *ξεκῶ* καὶ *ξικῶ*, μ' ἔκαμε νὰ ὑποπτεύσω ὅτι καθ' ὅμοιον τρόπον τὸ Σχηματάρι προῆλθεν ἀπὸ τὸ πλῆρες *Σχισματάρι* (ὅπερ ἀκούεται ἐνίοτε καὶ σήμερον) = μικρὸν Σχίσμα. Πράγματι ἔπειτα παρετήρησα ὅτι παρὰ Προκοπίῳ (Πολ. VIII 25, 23) ἀπαντᾷ ἐν Βοιωτίᾳ Σχίσμα εἰς τὸ ἐξῆς χωρίον: «ἀμφὶ δὲ τὰ ἐκείνη χωρία, οὗ δὴ τὸ Σχίσμα ὠνόμασται καὶ σεισμός ὑπερμεγέθης γεόμενος πλείω φόνον ἀνθρώπων ἢ ἐν πάσῃ τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι εἰργάσατο». Τοῦτο τὸ βοιωτικὸν Σχίσμα πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Σχηματαρίου, τὸ ὁποῖον κανονικώτατα, ὡς ὠραῖον παράδειγμα τοῦ γραμματικοῦ νόμου τῆς ἀνομοιώσεως, προῆλθεν ἐξ ἐκείνου. Ἡ διὰ τοῦ η λοιπὸν γραφὴ δὲν ἔχει κανένα λόγον: τὸ ὄνομα πρέπει νὰ γράφεται Σχηματάρι.

Ἡ ἀρχαία νῆσος Ἰκος εἰς τὰς Βορείους Σποράδας πρὸς Α. τῆς Σκιάθου λέγεται καὶ γράφεται ὑπὸ πολλῶν σήμερον *Χελιδρόμια* καὶ *Ἡλιοδρόμια*.²⁾ Πιστεύω ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν τοσοῦτον διαφόροι ὀνόματα (καὶ παράλογα μάλιστα) νὰ ἀποδίδωνται εἰς τὸν αὐτὸν τόπον. Ἡ γνώμη μου αὕτη μὲ ἔκαμε νὰ ἐρωτήσω περὶ τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος τῆς νήσου, τοῦ πράγματι λεγομένου ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἔμαθον ὅτι *Διαδρόμια*, ὅχι *Χελιδρόμια* οὔτε

¹⁾ Βλ. Ν. Πολίτου, Γνωμοδοτήσεις περὶ μετονομασίας συνοικισμῶν καὶ κοινοτήτων, Ἀθῆναι, 1920 σ. 18.

²⁾ Π6. Σ. Οἰκονόμου, Ἡ νῆσος Πεπάρηθος, Jena, 1883 σ. 8 σημ. 1.

Ἡλιοδρόμια εἶναι τὸ πραγματικὸν ὄνομα τῆς νήσου, *Διαδρομίτης* δὲ τὸ ἔθνικόν. Τὰ Χελιδρόμια καὶ Ἡλιοδρόμια εἶναι πλαστά, «ἐξελληνισμός» δῆθεν.

Ἄφοῦ ἐξηκριβώθη τὸ σημερινὸν ὄνομα, εὐκόλον εἶναι νὰ ταυτίσωμεν τὴν νήσον πρὸς τοὺς μεσαιωνικοὺς *Διαδρόμους*, οἱ ὅποιοι ἀπαντῶσι παρὰ τῆ Καμενιάτη πρῶτον σ. 579, 21) καὶ παρὰ τῷ Συροπούλῳ ἔπειτα¹⁾. Τρίτην μαρτυρίαν δὲν γνωρίζω. Ἄπαντᾷ ὅμως καὶ ἔθνικόν *Διαδρομίτης*²⁾ τὸ ὅποιον βεβαίως ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν Διαδρόμων. Τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Καμενιάτου καὶ Συροπούλου ἀναφέρονται εἰς τὰς βορείους Σποράδας, τὸ δὲ σημερινὸν ὄνομα Διαδρόμια βοηθεῖ εἰς τὴν ἐξακριβώσιν τῶν *Διαδρόμων*. Γλωσσικῶς εἶναι γνωστὴ ἡ μεταβολὴ τοῦ δ εἰς λ: Ὀδυσεὺς - Λυσσεάς, Αἰδηψὸς - Ληψὸ κτλ.

Σημειωτέον ὅτι μεσαιωνικὸν ὄνομα *Διάδρομοι* εἶναι γνωστὸν καὶ ἐν Βιθυνίᾳ (*Θεοφυλ. Σιμοκάτ.* ἔκδ. de Boor σ. 309, 11 *Χρον. Πασχάλ.* ἔκδ. Βόννης 1, 694 7).

Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις δεικνύουν σαφῶς πόση προσοχὴ χρειάζεται κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων καὶ ὡς πρὸς τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα καὶ πόσον ἐξ ἄλλου νεώτερα τοπωνύμια εἶναι χρήσιμα εἰς τὴν ἐξ κριβῶσιν μεσαιωνικῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1923

ΚΩΝΣΤ. ΑΜΑΝΤΟΣ

¹⁾ *Silv. Sguropuli, Vera historia Unionis non verae inter Graecos et Latinos*, 1660 σ. 325: «παραμείψαντες Σκῦρον καὶ Σκόπελον εἰς τοὺς Διαδρόμους κατήραμεν» Πβ. καὶ *Ζερλενιην*, Νησιωτικὴ Ἐπετηρίς, ἔτος πρῶτον σ. 58.

²⁾ *Actes de Zoographos* σ. 40.